

DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.12>

УДК 378.4.091(4/9)

Оксана Бульвінська

<https://orcid.org/0000-0002-6764-4340>

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник Бібліотеки,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
вул. Левка Лук'яненка, 13-б, 04212 Київ, Україна,
o.bulvinska@kubg.edu.ua

Co-funded by the
European Union

МОДЕЛІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ В КРАЇНАХ ЄС: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено обґрунтуванню класифікації моделей університетської автономії на основі їх компаративного аналізу. Наголошено, що освіта функціонує як системний елемент в соціальній структурі, який вбудований у зв'язки та координацію з іншими суспільними акторами, зокрема з державною владою і ринком. Зазначено, що університетська автономія – це повноваження закладу вищої освіти визначати власні цілі та програми, а також засоби для їх досягнення; самостійність, незалежність і відповідальність у прийнятті рішень стосовно власного розвитку. Акцентовано, що ступінь університетської автономії корелюється з політичним і адміністративним устроєм країни, економічним розвитком і культурними традиціями, історичним й ідеологічним контекстом, аксіологічною орієнтацією суспільства, традиційною роллю закладів вищої освіти. На основі компаративного аналізу спільних рис і специфіки моделей університетської автономії обґрунтовано їх авторську класифікацію в залежності від трьох основоположних факторів: відносини між органами державної влади та університетами; внутрішня організаційна та управлінська структура університетів; а також узагальнення кейсів певних національних систем вищої освіти чи груп країн, об'єднаних історико-регіональними особливостями. Наголошено, що найбільш релевантною є класифікація моделей університетської автономії, яка враховує не лише співвідношення між контролем з боку держави і автономією університету та особливості внутрішньоуніверситетського менеджменту, а й адміністративну і фінансову систему держави, фінансову підтримку вищої освіти тощо.

Ключові слова: вища освіта, державне регулювання, заклади вищої освіти, моделі університетської автономії, самоврядування, університетська автономія, управління університетом.

ВСТУП

У сучасному світі університети є не лише академічною спільнотою, а й частиною соціальної структури й економіки країни. Діяльність закладів вищої освіти спрямована на генерацію знань, на підготовку фахівців для ринку праці, і таким чином вони відіграють вирішальну роль у розвитку економічної системи країни, в економічному, науковому, технологічному поступі країни і суспільства, у досягненні сталого та екологічно безпечного економічного та соціального розвитку, підвищенні рівня життя. Вища освіта є також потужним інструментом формування національної ідентичності, аксіологічної

орієнтації суспільства, інститутів і окремої особистості, трансляції культурних норм, соціальних змін, забезпечення внутрішньої і міжнародної гармонії, розвитку прав людини, демократії, взаємної поваги.

Таким чином, вища освіта вбудована в систему соціальних зв'язків та кооперації і координації з іншими суспільними акторами. У 1983 р. В. R. Clark відобразив відносини між системою вищої освіти та зовнішнім світом як трикутник з вершинами, що відповідають державі, ринку й академічній владі (р. 143).

Н. Altrichter (2010) розширив коло акторів впливу на врядування вищою освітою: регулювання з боку держави, вплив інших зовнішніх стейкхолдерів, самоврядування академічних спільнот, внутрішньоінституційне управлінське самоврядування, конкурентні ринкові процеси (р. 149).

Слід також відзначити потужний вплив на національні системи вищої освіти міжнародних організацій і процесів, таких, як Болонський процес, функціонування Європейського простору вищої освіти, співпраця країн у рамках ЄС тощо.

У цьому контексті фіксуємо певне протиріччя між соціальною функцією університетів і їхньою автономією. Фокусування закладів вищої освіти на задоволенні інтересів зовнішніх стейкхолдерів, яке вимагає їхньої більшої участі, а отже впливу, підвищує зовнішню залежність університету і відхід від моделі більш автономної освітньої і наукової організації, керованої універсальними академічними принципами. Як зазначає К. Ryu (2021), «академічні обов'язки університетів є лише частиною їхніх соціальних обов'язків. Ставлення до університетів виключно як до станцій обслуговування суспільства призведе, певною мірою, до утилітаризму і занепаду онтологічних функцій університетів. Отже, баланс між «онтологією університету» та «теорією центру суспільства» є правильним шляхом».

Університетську автономію розуміємо як самостійність, незалежність і відповідальність у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів. Автономія стосується повноважень закладу вищої освіти визначати власні цілі та програми, а також засоби для їх досягнення. Проте, як зазначають Т. Fumasoli, Á. Gornitzka, & P. Maassen (2014), автономія – це не лише питання делегування компетенції прийняття рішень вздовж ієрархічної лінії командування між відповідальним міністерством і підпорядкованим університетом. І це не просто питання заміни державного контролю за діяльністю університету ринковою залежністю. Природа автономії тісно пов'язана з особливою роллю університетів, з традиціями, історією та цінностями, які університети представляють у суспільстві.

В останні десятиліття в Європейському просторі вищої освіти відмічаємо стратегічний напрям на розширення масштабів університетської автономії і як інша сторона медалі – підвищення вимог до підзвітності закладів вищої освіти перед зацікавленими сторонами (уряд, студенти, ринок праці), яка реалізовується у формах аудиту, щорічної звітності, різноманітних механізмів забезпечення якості освіти, академічних рейтингів (Sursock, 2020). Баланс між автономією та підзвітністю у відповідь на вимоги суспільства та зміна розуміння соціальної відповідальності базується на можливостях автономних закладів вищої освіти, які мають свободу контролювати власні ресурси та розпоряджатися ними, конкурувати, співпрацювати, беручи на себе відповідальність за найефективніше використання своїх ресурсів. Тобто автономія означає, що університетам довіряють діяти відповідально (Fumasoli et al., 2014).

Відзначимо, що ступінь університетської автономії корелюється з політичним і адміністративним устроєм країни, економічним розвитком і культурними традиціями,

історичним й ідеологічним контекстом, аксіологічною орієнтацією суспільства, традиційною роллю закладів вищої освіти. На цих відмінностях базуються моделі університетської автономії в різних європейських країнах.

Отже, **мета статті** – здійснити компаративний аналіз моделей університетської автономії і обґрунтувати їх авторську класифікацію в залежності від факторів, покладених дослідниками в основу їх виокремлення.

МЕТОДОЛОГІЯ

Методологія дослідження базується на загальнонаукових принципах системності, науковості для виявлення загальних системних властивостей і якісних характеристик освіти в її взаємозв'язку з іншими елементами соціальної структури. Для досягнення мети дослідження використано комплекс дослідницьких методів, а саме: аналіз і узагальнення наукових джерел з обраної проблематики; компаративний аналіз для встановлення спільних рис і специфіки моделей університетської автономії; класифікація і систематизація моделей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Класифікація моделей університетської автономії в Європі. У країнах Європи існують численні підходи до пошуків балансу між автономією та підзвітністю у відповідь на вимоги суспільства та соціальну відповідальність вищої освіти. Аналіз наукових публікацій про різноманітність ситуацій дав змогу обґрунтувати класифікацію моделей університетської автономії в залежності від факторів, покладених дослідниками в основу їх виокремлення (Рис. 1).

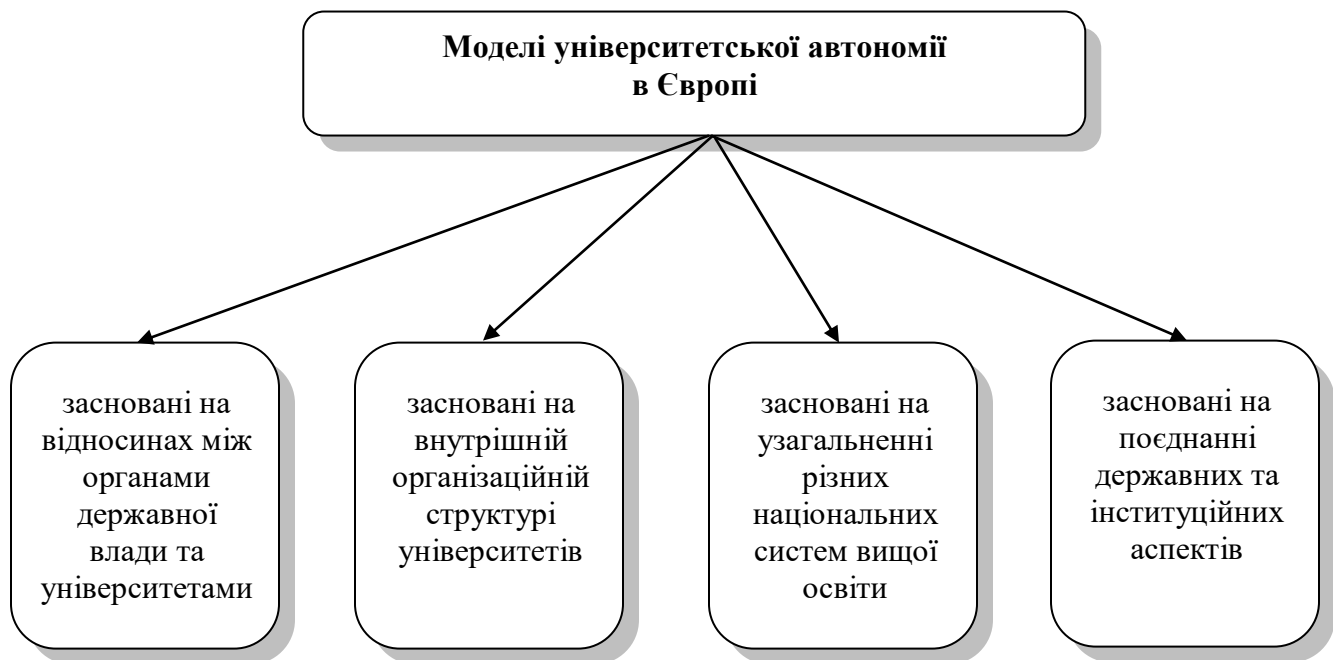

Рисунок 1. Класифікація моделей університетської автономії в Європі
Складено автором самостійно

Перша група моделей заснована на відносинах між органами державної влади та університетами, насамперед на ступені контролю діяльності університетів з боку держави.

В основі другої групи моделей лежать дослідження, як університетська автономія відбивається на внутрішній організаційній та управлінській структурі європейських університетів: розподіл влади між внутрішніми керівними органами, представництво різних університетських груп, а також зовнішніх стейкхолдерів у структурі управління, підзвітність університетів перед органами влади і суспільством тощо.

Третя група моделей утворена методом узагальнення кейсів певних національних систем вищої освіти чи груп країн, об'єднаних історико-регіональними особливостями (пострадянські, скандинавські країни тощо).

Четверта модель враховує поєднання державних та інституційних аспектів, тому вважаємо її змішаною.

Моделі університетської автономії, засновані на відносинах між органами державної влади та університетами. На нашу думку, ця група моделей є найбільш численною. Як зазначають Т. Estermann, Т. Nokkala (2009), незважаючи на широке коло суспільних акторів і зовнішніх стейкхолдерів, які впливають на загальну мету та прийняття рішень в університеті, дослідження, як правило, визначають інституційну автономію в термінах «відносин між державою та закладами вищої освіти, що постійно змінюються, а також ступінь контролю з боку держави, залежно від національного контексту та обставин» (р. 6).

Відносини між органами державної влади та університетами є певним продовженням національної системи управління. Як зазначають К. R. Luer et al. (2022), навіть якщо на практиці різні моделі можуть не настільки чітко розрізнятися, як у теорії, і навіть можуть поєднуватись у діяльності певних закладів вищої освіти, все ж проглядаються національні відмінності в ступені втручання держави в університетське самоврядування. Розглянемо найбільш релевантні моделі університетської автономії з позиції відносин закладу вищої освіти і державної влади.

1) Спираючись на трикутник В. R. Clark (1983), у якому поєднані держава, ринок й академічна влада, М. Dobbins, Ch. Knill, E. M. Vogtle (2011) виокремлюють три історично вкорінені європейські моделі вищої освіти (р. 670):

Державоцентрична модель: держава здійснює суворий нагляд за змістом навчання, а також детальний розподіл фінансів, призначення персоналу на посади та стандартизованими процедурами, такими, як умови вступу студентів і шкала оплати праці. Ця модель узгоджується з баченням університету як такого, що служить певним суспільним чи політичним цілям, які можуть, принаймні частково, визначатися державою. Автори наводять приклади країн, які дотримуються цієї державоцентричної моделі: Франція, Туреччина, посткомуністична Румунія.

Самоврядна модель ґрунтується на партнерстві між державою та університетом, регулюється принципами корпоративізму та колективної угоди з сильним акцентом на знаннях як самоцілі, хоча і в межах визначених державою обмежень, оскільки університети залишаються під егідою держави. У такій моделі пошук істини розглядається як ключова функція, і тому саме академічна спільнота відіграє головну роль у прийнятті рішень щодо того, на які суспільні цілі спрямована її діяльність. Ця модель, за переконанням М. Dobbins et al. (2011), формує систему вищої освіти в Німеччині, Австрії та більшій частині посткомуністичної Центральної Європи.

Ринково-орієнтована модель яскраво представлена Сполученими Штатами, де університети функціонують як економічні підприємства в межах і для регіональних або

глобальних ринків, а вища освіта розглядається як товар, інвестиційний і стратегічний ресурс. У цій моделі держава сприяє конкуренції, забезпечуючи при цьому якість і прозорість, і може впливати на вищу освіту через такі політичні інструменти, як ціноутворення та набір студентів, а керівництво університетів відіграє центральну роль у прийнятті рішень.

Ці різні моделі означають різний ступінь самоврядування університетів: державоцентрична модель передбачає сильний державний контроль; ринкова модель посилює роль університетських адміністрацій; самоврядна модель передає владу над ключовими рішеннями самій академічній спільноті.

2) Å. Gornitzka, P. Maassen (2000) в основу класифікації моделей автономії поклали два фактори (правила): правило взаємодії і правило контексту. Вони визначають відносини між державою та вищою освітою у політичній підсистемі, причому кожна модель втілює природу втручання держави в різні аспекти системи вищої освіти. Правила взаємодії – це правила, які структурують взаємодію поведінки акторів у державному секторі; правила контексту стосуються способу регулювання контексту, в якому відбувається взаємодія акторів. Ця класифікація свідчить про вплив різних політичних традицій та історії на спосіб формування відносин між університетом і державою в різних країнах. І навіть незважаючи на досить однорідні умови в Європейському просторі вищої освіти й стратегічний напрям на розширення масштабів університетської автономії, європейські країни розробили досить різні моделі автономії університетів.

Відповідно до цієї класифікації Å. Gornitzka, P. Maassen (2000) виокремлюють 4 моделі, які пов'язують університетську автономію і відносини між державою та освітою як соціальною системою (Табл. 1).

Таблиця 1

Моделі університетської автономії на основі відносин між державою та вищою освітою

<p>Модель централізованого управління</p> <ul style="list-style-type: none"> • державний контроль; • політична відповідальність влади; • оцінка на основі політичної ефективності; • централізоване прийняття рішень; • зміни у вищій освіті слідуєть за політичними змінами. <p><i>Автономія мінімальна; якщо уряд перевантажений, тоді технічні рішення можуть залишитися університету</i></p>	<p>Інституційна модель</p> <ul style="list-style-type: none"> • на основі традицій і унікальної ролі університетів у суспільстві; • на політичній арені домінують інституційні лідери; • прийняття рішень є традиційним і спеціалізованим; • критерії оцінки: вплив на систему смислів, норм і цінностей. <p><i>Автономія університету на основі спільних норм невтручання</i></p>
<p>Корпоративно-плюралістична модель</p> <ul style="list-style-type: none"> • університети кидають виклик монополії влади і контролю держави; • прийняття рішень відбувається після консультацій і обговорення; • учасники формування політики переслідують інтереси своєї установи; • суспільна участь через організований інтерес групи; 	<p>Ринкова модель</p> <ul style="list-style-type: none"> • мінімальна роль держави та інших державних органів; • університети надають послуги; • критерії оцінки: ефективність, економічна гнучкість і виживання; • домінуюча організаційна форма: корпорація на конкурентному ринку; • зміни у вищій освіті дуже залежать від

<ul style="list-style-type: none"> • втручання уряду залежить від переговорів з іншими стейкхолдерами. <p><i>Автономія університету є результатом розподілу інтересів і можливостей, «домовлена автономія»</i></p>	<p>навколишнього середовища;</p> <ul style="list-style-type: none"> • незначне пряме втручання уряду. <p><i>Автономія університету залежить від інституційної спроможності вижити</i></p>
---	--

Джерело: Fumasoli, T., Gornitzka, A., & Maassen, P. (2014). P. 4–5;
Felt, U., Glanz, M. (2002). P. 38–39.

3) Однією з найбільш розповсюджених є оцінка рівнів державного регулювання системи вищої освіти і виокремлення на їх основі моделей університетської автономії. Так, F. van Vught (1994), звівши тривимірну модель В. R. Clark (1983) до двовимірної, запропонував розрізнити *модель державного нагляду*, за якої держава формує політику щодо вищої освіти та діє як фасилітатор системи вищої освіти; і *модель державного контролю*, в якій система вищої освіти керується подвійною владою науковців і державних бюрократів/політиків.

Модель державного контролю F. van Vught (1994) характеризує сильним авторитетом державної бюрократії з одного боку та відносно сильною позицією академічної спільноти в університетах з іншого. Держава, як правило, регулює умови набору студентів, освітні програми, вимоги до ступенів, систему іспитів, призначення та винагороду академічного персоналу тощо. Академічна спільнота керує внутрішніми справами університету, зокрема щодо змісту освіти та досліджень.

Модель державного нагляду, окрім влади академічної спільноти, підсилює управлінську позицію внутрішньої адміністрації університетів – деканів, ректорів чи президентів університетів та адміністрації, а також вплив опікунської ради. Держава не втручається в систему вищої освіти шляхом детальної регламентації та суворого контролю і здійснює лише нагляд за системою вищої освіти, умовами забезпечення якості освіти та підтримання певного рівня підзвітності.

Проте ігнорування ринкового важеля впливу не дає можливості виокремити модель університетів США, де ринкова орієнтація дуже сильна. Крім того, стратегічний напрям на автономію університетів у діяльності Європейського простору вищої освіти вносить корективи у двовимірну модель F. van Vught (1994), зокрема і щодо врахування чинника конкуренції і ринкової орієнтації.

4) Інші дослідники (Karran et al., 2017) на основі оцінки рівнів державного регулювання системи вищої освіти обґрунтовують такі три моделі університетської автономії (р. 218):

«Немає автономії (мінімальна автономія): держава має високий рівень участі в регулюванні діяльності університетів. Університетські керівні органи зазвичай потребують державного дозволу для введення в дію деяких нормативних актів і прийняття рішень, і держава може мати певну вирішальну більшість контролю над університетськими керівними органами та їхнім складом.

Часткова автономія: керівні органи університету можуть вимагати державного схвалення для введення в дію деяких нормативних актів і прийняття рішень (або подальшого державного підтвердження), і держава може мати певний контроль над керівними органами університету та їхнім складом.

Повна автономія: органи управління університету вільні від державного контролю та приймають нормативні акти та ухвалюють рішення без попереднього погодження з

державою. Держава мінімально бере участь у регулюванні діяльності університетів, а лише перевіряє дотримання вимог законодавства».

5) Схожим є обґрунтування моделей університетської автономії в українських дослідників О. Раєвнуєва et al. (2018), проте науковці здійснили моделювання на іншій методологічній основі. Поклавши в основу свого обґрунтування методологію Європейської асоціації університетів з академічним, організаційним, кадровим і фінансовим вимірами (Bennetot Pruvot et al., 2023), О. Раєвнуєва et al. (2018) отримали три групи (кластери) національних систем вищої освіти за рівнем автономії з деталізацією групи із середнім рівнем (Табл. 2).

Таблиця 2

Рівні університетської автономії в країнах Європи

Низький рівень автономії	Середній рівень автономії			Високий рівень автономії
	Із сильним академічним й організаційним компонентом	З посиленням фінансовим компонентом	З посиленням кадровим компонентом	
Греція Туреччина Франція Україна	Австрія Бранденбург Ісландія Гессен Норвегія Південна Рейн-Вестфалія Нідерланди Швеція	Іспанія Італія Португалія Словацьчина Угорщина Кіпр Люксембург	Латвія Литва Польща Чеська Республіка Швейцарія	Велика Британія Данія Естонія Ірландія Фінляндія

Джерело: Раєвнуєва, О. et al. (2018). Р. 80.

Країни з кластеру з *високим рівнем автономії* є лідерами в усіх аспектах автономії закладів вищої освіти. Вища освіта в них має високі стандарти якості; кожен освітній заклад є окремою самостійною одиницею освітнього ринку, який має свої правила, що становлять основу для самостійного розвитку університетів.

Кластер країн *середнього рівня автономії із сильним академічним й організаційним компонентом* характеризується високим рівнем академічної автономії, тоді як фінансова автономність досить низька. Цей випадок характерний для країн із сильним державним регулюванням у всіх сферах діяльності закладів вищої освіти; але університетам надано повноваження надавати додаткові освітні послуги.

У країнах кластеру *середнього рівня автономії з посиленням фінансовим компонентом* слід відзначити традиційний розвиток системи вищої освіти за рахунок приватного сектору: переважна частка закладів вищої освіти фінансується самостійно від держави чи за власні гроші, або через спеціальні фонди.

Кластер країн *середнього рівня автономії з посиленням кадровим компонентом* характеризується значним рівнем автономії персоналу.

Низький рівень автономії закладів вищої освіти зумовлений національними особливостями розвитку систем вищої освіти. Наприклад, у Франції система вищої освіти характеризується сильним державним регулюванням, але при тому вища освіта має досить

високий рівень якості, чого не можна сказати про інші країни із цього кластеру (Rayevnyeva, Stryzhychenko, 2018, p. 506–507).

Моделі автономії, засновані на організаційній структурі внутрішньоуніверситетського врядування. Як зазначають Т. Fumasoli, А. Gornitzka, Р. Maassen (2014), академічні дослідження автономії університетів не можуть бути зосереджені виключно на формальних відносинах управління між державними органами влади та університетами. Дуже важливо те, як ці відносини інтерпретовані у внутрішній діяльності університетів, на практиці прийняття рішень, в організаційних структурах закладу освіти, у концентрації повноважень на окремій керівній посаді чи на колективному органі або різних колективних органах тощо.

1) D. Farnham (1999), поклавши в основу своєї моделі два фактори: захист академічною спільнотою своїх інтересів й академічної свободи та участь у внутрішньому управлінні закладу вищої освіти (тобто виміри університетської автономії), обґрунтував чотири ідеальні моделі управління університетом, які можуть поєднуватись у межах одного закладу, проте певна з них, зазначає автор, є домінуючою (Рис. 2).

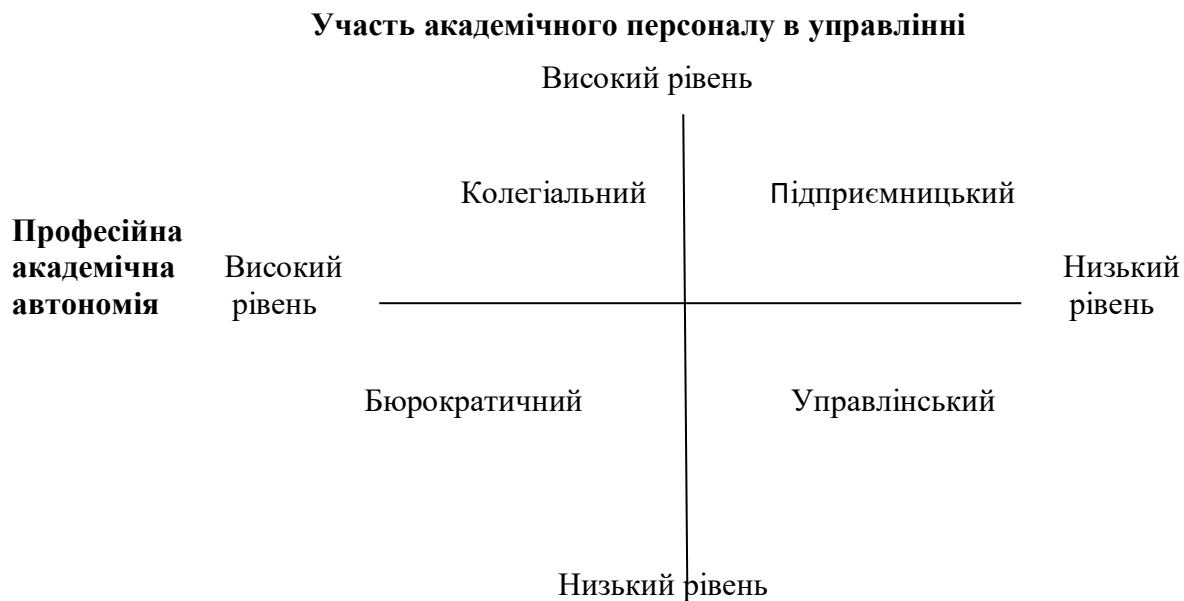

Рис. 2. Моделі університетського управління D. Farnham

Джерело: Farnham, D. (Ed). (1999). P. 18.

На переконання D. Farnham (1999), модель управління університетом, яка найкраще представляє інтереси викладачів – це *колегіальний університет*, який поєднує високий рівень професійної автономії з високим рівнем участі персоналу в управлінні. Це організація «знизу вгору», заснована на особистості, в якій центром установи є академічна спільнота, зосереджена навколо академічних дисциплін. На іншому полюсі знаходиться *управлінська модель*, яка передбачає більш обмежену професійну автономію та виконавчий стиль управління, скопійований з приватного, корпоративного сектору. Це організація «згори вниз», що базується на ієрархічній владі, зосередженій на виконанні корпоративних, фінансових і академічних планів через системи виконавчого управління та структур. Проміжними між колегіальною та управлінською моделями є дві інші: бюрократична та підприємницька. *Бюрократична модель* включає відносно високий

рівень професійної автономії, але досить низький рівень участі персоналу в управлінні. Це механістична, «рольова» організація, яка зосереджена на правилах і адміністративних процедурах. *Підприємницька модель* управління університетом зосереджується на підприємстві, продає свої продукти та послуги на ринку, шукає нові ринки та фінансове забезпечення для закладу і його стейкхолдерів (Farnham, 1999, p. 18–19).

2) Е. Bennetot Pruvot, Т. Estermann (2018) оцінюють елементи, що стосуються організаційної автономії університетів в європейських країнах, засновуючи своє дослідження на таких чинниках, як розподіл влади між внутрішніми органами в університеті, чисельне регулювання органів управління, представництво різних університетських груп (студентів, академічного та неакадемічного персоналу) у структурі управління, а також залучення зовнішніх учасників до управління університетом (процедура їх вибору і профілі).

Ця система показників частково покладена в основу оцінювання організаційної автономії університетів в європейських країнах, здійсненої Європейською асоціацією університетів. Найбільш сучасне таке оцінювання 2023 р. виокремлює 4 кластери європейських країн: з високим рівнем організаційної автономії, з рівнем вище середнього, з рівнем нижче середнього, з низьким рівнем організаційної автономії (Bennetot Pruvot et al., 2023).

3) Т. Fumasoli, Å. Gornitzka, Р. Maassen (2014), аналізуючи зміни в управлінських структурах університетів різних країн, обґрунтували методологію свого дослідження, зосередившись на чотирьох вимірах: демократичний характер управлінських структур в університеті (широке представництво академічного, неакадемічного персоналу, студентів); зовнішня участь в управлінських структурах; централізація повноважень щодо прийняття рішень; акцент на індивідуальну лідерську відповідальність, а не відповідальність колективних органів. Дослідники (дещо в іншому авторському складі: Å. Gornitzka, Р. Maassen, Н. de Boer, 2017) порівняли управлінські структури шести флагманських університетів з різних європейських країн: Австрії, Бельгії (Фландрії), Данії, Нідерландів, Норвегії та Швейцарії і оцінили рівень кожного з вимірів в університетах. Дослідження засвідчило відсутність інституцій, які практикують чисту виконавчу модель управління – жоден із шести університетів не має структури управління, яка є водночас високоцентралізованою, концентрує повноваження керівника, а не колективних органів управління з невеликим внутрішнім демократичним представництвом і високим ступенем зовнішньої участі у внутрішніх справах управління. Навіть університети із сильною керівною владою практикують демократичну внутрішню участь в управлінні університетом. Це дослідження підтвердило, що, незважаючи на різні рівні організаційної автономії, традиційні академічні цінності, демократичні підходи і механізми врядування в європейському університетському секторі залишаються незмінними (Gornitzka, Maassen, de Boer, 2017).

Моделі університетської автономії, засновані на основі узагальнення кейсів певних національних систем вищої освіти чи груп країн, об'єднаних історико-регіональними особливостями, оглядають наукові дискурси суспільств, держав та систем вищої освіти у відповідних політичних культурах і традиціях, з'ясовуючи подібності та відмінності. Найбільш розповсюджений підхід, за нашими спостереженнями – виокремлення американської і європейської моделей автономії університетів, засноване на відмінностях у рівні фінансування (особливо приватного) та в ступені залежності від уряду (Aghion et al., 2008; Aghion et al., 2010; Adams, 2020).

Українські науковці В. Луговий і Ж. Таланова (2015) теж виокремлюють американську елітну (лідерську) і європейську масову (інклюзивну) моделі самоврядної

асоціативності, які є базою для відмінностей університетської автономії в цих регіонах. В американській концепції університетської автономії базовими поняттями є інституційна автономія, академічна свобода, етика і відповідальність, інклюзивне врядування; у європейській – організаційна, фінансова, кадрова та академічна автономія (с. 36–46).

Досить плідними для обґрунтування моделей університетської автономії є порівняння європейської вищої освіти з азійськими країнами, зокрема з Китаєм (Wang et al., 2022; Marginson & Yang, 2022) і В'єтнамом (Mai et al., 2022).

Усередині Європи, на наше спостереження, особливо часто виокремлюється *англійська модель університетської автономії* (Treviño-Eberhard, Kaufmann-Kuchta, 2022; Núñez Chicharro et al., 2024; McKellar, 2020), *скандинавська модель* (Karran et al., 2023; Holmén, 2022; Nokkala, Bladh, 2014), *модель країн адміністративної наполеонівської традиції* (Donina, Paleari, 2019) тощо.

У дослідженні Р. Д. Eckel (2023) на основі порівняння структури управління державними університетами, розміру і складу керівних органів, процедури обрання керівника (тобто вимірів організаційної автономії) в 15 пострадянських країнах виокремлюють чотири різні моделі – *академічно орієнтовану, державоцентричну, внутрішньо-зовнішню та зовнішньо-громадянську*. У рамках нашого дослідження інтерес становить *внутрішньо-зовнішня модель*, розповсюджена в країнах Балтії – Естонії, Литві та Латвії. У цих країнах (ще у Вірменії) органи управління складаються як з працівників університету (внутрішніх членів, які працюють в університеті), так і із зовнішніх членів, які не є співробітниками Університету і обіймають посади поза межами Університету.

Змішана модель університетської автономії, заснована на основі поєднання державних та інституційних аспектів. Однією з найбільш релевантних класифікацій моделей управління вищою освітою, яка, базуючись на трикутнику В. Р. Clark (1983), враховує політичну адміністративну і фінансову систему держави, співвідношення між контролем з боку держави і автономією університету, особливості університетського менеджменту, вважаємо класифікацію S. Song (2019).

Для створення класифікації моделей управління закладами вищої освіти, в яких важливе місце займають виміри автономії, S. Song (2019) використовує 2 рівня: системний та інституційний. Для кожного з рівнів науковець виокремлює аспекти, які вимірюються за допомогою індикаторів.

На системному рівні дослідник аналізує ступінь, до якого держава регулює систему вищої освіти, за двома аспектами: державне регулювання та фінансова підтримка.

Державне регулювання вимірює ступінь можливостей держави впливати на управління закладом освіти й охоплює механізми та інструменти урядового контролю і впливу: обтяжливість урядових адміністративних вимог (наприклад, дозволів, регламенту, звітності), можливість вільно приймати на роботу і звільняти персонал, загальна ставка податку, % прибутку по країні.

Фінансова підтримка вимірюється двома індикаторами: витрати на вищу освіту у % від ВВП і витрати на одного студента, виражені в доларах за номінальним паритетом купівельної спроможності.

На інституційному рівні S. Song (2019) аналізує також 2 аспекти: інституційний нагляд і університетський менеджмент.

Індикаторами інституційного нагляду визначено ступінь автономії агентств із забезпечення якості і наявність загальнонаціональних стандартизованих випускних іспитів.

Університетський менеджмент вимірюється ступенем автономії керівного органу закладу освіти і порядок призначення на посаду керівника університету (призначається

державою чи наглядовою радою, затверджується профільним міністерством, обирається шляхом прямих виборів тощо).

Проаналізувавши 46 країн з різних континентів, S. Song (2019) обґрунтував 4 моделі управління в системах вищої освіти, що напрями впливає на автономію закладів вищої освіти (Табл. 3).

Таблиця 3

Моделі управління в системах вищої освіти S. Song*

Модель	Державне регулювання	Фінансова підтримка	Інституційна автономія	Країни
Модель корпоративного регулювання	Дуже високий	Відносно високий	Дуже високий	Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Польща, Португалія, Словенія, Іспанія
Ринкова модель	Відносно низький	Відносно низький	Відносно низький	Естонія, Ісландія, Ірландія, Швейцарія, Велика Британія
Ресурсно-інвестиційна модель	Дуже низький	Дуже високий	Відносно високий	Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція
Модель конкуренції за ресурси	Відносно високий	Дуже низький	Дуже низький	Чехія, Греція, Угорщина, Словаччина

*У Табл. 2 представлено лише європейські країни

Джерело: Song, S. (2019). P. 35.

Модель корпоративного регулювання охоплює поняття корпоративної держави, у якій держава та університет поділяють значну відповідальність за виконання колективних угод, тобто сильний вплив уряду забезпечує відносно високу фінансову підтримку закладам вищої освіти, але у своєму внутрішньому управлінні заклади користуються високим ступенем автономії.

Ринкова модель характеризується слабшою владою уряду, відносно незначною фінансовою підтримкою для вищої освіти, що дозволяє закладам вищої освіти шукати прибуткову діяльність та фінансові вигоди. Проте і ступінь інституційної автономії у країнах цієї моделі S. Song (2019) вважає відносно низьким.

Ресурсно-інвестиційна модель є прикладом моделі державного нагляду, у якій державний вплив є незначним, проте уряди виділяють значну фінансову підтримку вищій

освіті, а ступінь автономії університетів відносно високий порівняно з іншими кластерами. Дослідник називає цю модель ресурсно-інвестиційною, оскільки уряд надає пріоритет фінансовим потребам закладів вищої освіти, академічні спільноти мають високі повноваження, а університети – високий рівень автономії.

У країнах моделі конкуренції за ресурси держава є впливовим актором, який володіє потужними важелями впливу на вищу освіту, однак бюджетні інвестиції уряду у вищу освіту є низькими, а діяльність університетів залишається залежною від держави. Заклади вищої освіти, як правило, мають низький рівень автономії, а недостатність фінансування з боку держави може призвести до конкуренції установ за фінансові ресурси.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, спрямоване на аналіз і порівняння різних моделей університетської автономії, дало змогу класифікувати їх в залежності від основоположних факторів, яких ми виокремлюємо три: відносини між органами державної влади та університетами; внутрішня організаційна та управлінська структура університетів; а також узагальнення кейсів певних національних систем вищої освіти чи груп країн, об'єднаних історико-регіональними особливостями.

Найчисельнішу групу, за нашим дослідженням, складають моделі на основі ступеня контролю за університетами з боку держави, що логічно, враховуючи розуміння автономії як самостійності університетського управління і його відповідальності перед державою і суспільством за власну діяльність. Проте погоджуємось із аргументами науковців, які стверджують, що важливо також досліджувати вплив держави на внутрішню структуру управління і прийняття рішень в університетах, а також участь в органах самоуправління як представників університетської спільноти, так і зовнішніх стейкхолдерів.

Моделі університетської автономії в європейських країнах різняться, незважаючи на загальні стратегічні напрями розвитку Європейського простору вищої освіти і спільну для всіх методологію оцінювання автономії Європейською асоціацією університетів. Це пов'язано з політичним і адміністративним устроєм країн, економічним розвитком і культурними традиціями, історичним й ідеологічним контекстом, аксіологічною орієнтацією суспільств, традиційною роллю закладів вищої освіти в певній країні тощо. Тому досить продуктивною є класифікація моделей університетської автономії на основі узагальнення кейсів певних національних систем вищої освіти чи груп країн, об'єднаних історико-регіональними особливостями (порівняння американської моделі з європейською, англійська модель, скандинавська модель, модель країн адміністративної наполеонівської традиції чи пострадянських країн тощо).

На наше переконання, найбільш релевантною є змішана класифікація моделей університетської автономії, яка враховує не лише співвідношення між контролем з боку держави і автономією університету та особливості університетського менеджменту, а й адміністративну і фінансову систему держави, фінансову підтримку вищої освіти тощо.

Перспективою подальших досліджень вважаємо оцінювання автономії українських закладів вищої освіти, її здобутків та обмежень у порівнянні з відповідними європейськими показниками.

Зміст статті відображає виключно думку автора, Виконавче агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури та Європейська Комісія не несуть відповідальності за використання інформації, що міститься у статті.

References

- Adams, W. D. (2020). Academic freedom, institutional autonomy and democracy: a view from the United States. In S. Bergan, T. Gallagher, I. Harkavy (Eds.), *Academic freedom, institutional autonomy and the future of democracy*. Council of Europe. Higher Education Series, 24, 141–153. <https://rm.coe.int/prems-025620-eng-2508-higher-education-series-no-24/1680a19fdf>
- Aghion, P., Dewatripont, M., Hoxby, C., Mas-Colell, A. & Sapir, A. (2008). *Higher aspirations; an agenda for reforming European universities*. Breughel. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=1e0477a65baa976c4dff0cc317f22a6d5c118e8>
- Aghion, P., Dewatripont, M., Hoxby, C., Mas-Colell, A. & Sapir, A. (2010). The governance and performance of universities: evidence from Europe and the US. *Economic Policy*, 25 (61), 7–59. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2009.00238.x>
- Altrichter, H. (2010). Theory and Evidence on Governance: Conceptual and Empirical Strategies of Research on Governance in Education. *European Educational Research Journal*, 9 (2), 147–158. <https://doi.org/10.2304/eej.2010.9.2.147>
- Bennetot Pruvot, E., Estermann, T. (2018). University Governance: Autonomy, Structures and Inclusiveness. In: A. Curaj, L. Deca, R. Pricopie (Eds.), *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies* (pp. 619–638). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_37
- Bennetot Pruvot, E., Estermann, Th., Popkhadze, N. (2023). *University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023*. European University Association.
- Clark, B. R. (1983). *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*. University of California Press. <https://doi.org/10.2307/jj.2711690>
- Dobbins, M., Knill, Ch., Vogtle, E. M. (2011). An Analytical Framework for the Cross-Country Comparison of Higher Education Governance. *Higher Education*, 62, 665–683. <https://doi.org/10.1007/s10734-011-9412-4>
- Donina, D., & Paleari, S. (2019). New public management: global reform script or conceptual stretching? Analysis of university governance structures in the Napoleonic administrative tradition. *Higher Education*, 78, 193–219. <https://doi.org/10.1007/s10734-018-0338-y>
- Eckel, P. D. (Ed.) (2023). *Governing Universities in Post-Soviet Countries: From a Common Start, 1991–2021*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009105224>
- Estermann, T., Nokkala, T. (2009). *University Autonomy in Europe I: Exploratory Study*. European University Association. <https://eua.eu/resources/publications/408:university-autonomy-in-europe-i-exploratory-study%C2%A0.html>
- Farnham, D. (Ed.) (1999). *Managing Academic Staff in Changing University Systems: International Trends and Comparisons*. Buckingham: Open University Press. <https://eric.ed.gov/?id=ED434586>
- Felt, U., Glanz, M. (2002). University Autonomy in Europe: a background study. In *University Autonomy in Europe: Changing Paradigms in Higher Education Policy. Managing University Autonomy, Collective Decision Making and Human Resources Policy* (pp. 13–107). Bolonia University Press. <https://www.magna-charta.org/observatory-publications/managing-university-autonomy-collective-decision-making-and-human-resources-policy>
- Fumasoli, T., Gornitzka, Å., & Maassen, P. (2014). *University Autonomy and Organizational Change Dynamics*. ARENA Centre for European Studies University of Oslo. <https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2014/wp8-14.pdf>
- Gornitzka, Å., Maassen, P. (2000). Hybrid steering approaches with respect to European higher education. *Higher Education Policy*, 13, 267–285. [https://doi.org/10.1016/S0952-8733\(00\)00012-X](https://doi.org/10.1016/S0952-8733(00)00012-X)
- Gornitzka, Å., Maassen, P., de Boer, H. (2017). Change in university governance structures in continental Europe. *Higher Education Quarterly*, 71 (3), 274–289. <https://doi.org/10.1111/hequ.12127>
- Holmén, J. (2022). The autonomy of higher education in Finland and Sweden: global management trends meet national political culture and governance models. *Comparative Education*, 58 (2), 147–163. <https://doi.org/10.1080/03050068.2021.2018826>
- Karran, T., Beiter, K., & Appiagyei-Atua, K. (2017). Measuring academic freedom in Europe: A criterion referenced approach. *Policy Reviews in Higher Education*, 1 (2), 209–239. <https://doi.org/10.1080/23322969.2017.1307093>
- Karran, T., Beiter, K., & Mallinson, L. (2023). Academic freedom in Scandinavia: has the Nordic model survived? *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 9 (1), 4–19. <https://doi.org/10.1080/20020317.2023.2180795>

- Lugovyi, V., Talanova, Zh. (Eds.) (2015). *Avtonomiya ta vryaduvannya u vishij osviti [Autonomy and governance in higher education]*. Institute of Higher Education of the NAES. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf
- Lyer, K. R., Saliba, I., Spannagel, J. (2022). *University Autonomy Decline. Causes, Responses, and Implications for Academic Freedom*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003306481>
- Mai, A. N., Do, H. T. H., Mai, C. N., Nguyen, N. D. (2022). Models of university autonomy and their relevance to Vietnam. *Journal of Asian Public Policy*, 15 (3), 394–410. <https://doi.org/10.1080/17516234.2020.1742412>
- McKellar, Q. (2020). Friend or Foe? Governors and Governance in Higher Education. In A. Badran, E. Baydoun, J. R. Hillman (Eds.), *Higher Education in the Arab World* (pp. 81–95). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58153-4_2
- Marginson, S. & Yang, L. (2022). Individual and collective outcomes of higher education: a comparison of Anglo-American and Chinese approaches. *Globalisation, Societies and Education*, 20 (1), 1–31. <https://doi.org/10.1080/14767724.2021.1932436>
- Nokkala, T., Bladh, A. (2014). Institutional Autonomy and Academic Freedom in the Nordic Context – Similarities and Differences. *Higher Education Policy*, 27, 1–21. <https://doi.org/10.1057/hep.2013.8>
- Núñez Chicharro, M., Mangena, M., Alonso Carrillo, M. I., Priego De La Cruz, A. M. (2024). The effects of stakeholder power, strategic posture and slack financial resources on sustainability performance in UK higher education institutions. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 15 (1), 171–206. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-07-2022-0375>
- Bennetot Pruvot, E., Estermann, Th., Popkhadze, N. (2023). *University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023*. European University Association.
- Rayevnyeva, O., Aksonova, I., Ostapenko, V. (2018). Assessment of institutional autonomy of higher education institutions: methodical approach. *Knowledge and Performance Management*, 2 (1), 72–84. [http://dx.doi.org/10.21511/kpm.02\(1\).2018.07](http://dx.doi.org/10.21511/kpm.02(1).2018.07)
- Rayevnyeva, O., Stryzhychenko, K. (2018). Autonomy of the system of higher education in the conditions of integration of Ukraine into the European educational area. *Problems and Perspectives in Management*, 16 (3), 501–510. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(3\).2018.40](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(3).2018.40)
- Ryu, K. (2021). *Developing University Social Responsibility*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-5489-3>
- Song, S. (2019). New patterns of governance in higher education: Predictors of the shift toward academic capitalism. *Kedi Journal of Educational Policy*, 16, 21–44.
- Sursock, A. (2020). Autonomy and Accountability in Higher Education, Western Europe. In P. Teixeira, J. Shin (Eds.), *The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions*. Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1>
- Treviño-Eberhard, D., Kaufmann-Kuchta, K. (2022). Does It Make a Difference? Relations of Institutional Frameworks and the Regional Provision of Continuing Higher Education in England and Spain. *Education Sciences*, 12 (2), 132. <https://doi.org/10.3390/educsci12020132>
- Vught, F. van (1994). Autonomy and Accountability in Government / University Relationships. In J. Salmi, A. M. Verspoor (Eds.), *Revitalizing Higher Education* (pp. 322–363). Pergamon.
- Wang, Y., Liu, Q. & Chen, R. (2022). Comparative study on the internal governance models of Chinese and European universities. *Asia Europe Journal*, 20, 115–135. <https://doi.org/10.1007/s10308-021-00636-0>

Стаття надійшла до редакції 1.02.2024

Прийнято до друку 21.03.2024

MODELS OF UNIVERSITY AUTONOMY IN EU COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS

Oksana Bulvinska

<https://orcid.org/0000-0002-6764-4340>

PhD (Pedagogy), Senior Researcher,

Senior Researcher of Library,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

13-b Levko Lukianenko Str., 04207 Kyiv, Ukraine,

o.bulvinska@kubg.edu.ua

The article is devoted to justifying the classification of models of university autonomy based on their comparative analysis. It is emphasized that education functions as a systemic element in the social

structure, which is embedded in connections and coordination with other social actors, in particular with state power and the market. It is noted that university autonomy is the authority of a higher education institution to determine its own goals and programs, as well as the means to achieve them; autonomy, independence and responsibility in making decisions regarding one's own development. It is emphasized that the degree of university autonomy is correlated with the country's political and administrative system, economic development and cultural traditions, historical and ideological context, axiological orientation of society, traditional role of higher education institutions. On the basis of a comparative analysis of common features and specifics of models of university autonomy, the author's classification is substantiated depending on three fundamental factors: relations between state authorities and universities; internal organizational and management structure of universities; as well as generalization of cases of certain national systems of higher education or groups of countries united by historical and regional features. It is emphasized that the most relevant is the classification of models of university autonomy, which takes into account not only the relationship between state control and university autonomy and the peculiarities of intra-university management, but also the administrative and financial system of the state, financial support of higher education, etc.

Key words: *higher education, higher education institutions, models of university autonomy, self-governance, state regulation, university autonomy, university management.*